

UDK:329(497.5)HSS.,1941/1945”
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 13. X. 1994.

Narodni glas – glas oporbe 1945.

ZDENKO RADELIĆ

Institut za suvremenu povijest, Zagreb, Republika Hrvatska

Narodni glas bio je jedini oporbeni list u poslijeratnoj Hrvatskoj. Izdavala ga je grupa HSS-ovaca bliskih vodstvu stranke i okupljena oko Mire Košutić, supruge potpredsjednika HSS-a inž. Augusta Košutića i Marije Radić, udove Stjepana Radića, osnivača stranke. Na osnovu arhivskih izvora, tadašnjeg tiska i sjećanja sudionika autor analizira političku orijentaciju pokretača, pisanje lista, događaje oko zabrane i njegov utjecaj na politiku HSS. Njegovo značenje ima posebnu težinu u činjenici da je Narodni glas zastupao stavove zatočenog inž. A. Košutića, koji je slijedio Mačekovu političku liniju u emigraciji.

Hrvatska seljačka stranka (HSS) u ratnim je previranjima od 1941. do 1945. godine prošla kroz procese raslojavanja koji su snažno utjecali na njezinu sudbinu. Ne ulazeći ovom prilikom dublje u razloge podjele u stranci, u kratkim ću crtama uputiti na tri osnovne grupe koje su se iskristalizirale u HSS-u ili izvan HSS-a u tijeku rata kako bi nakon uvodnog dijela čitatelj mogao lakše pratiti temu koju sam odredio u naslovu.¹

Dio članova i pristalica HSS povezao se s ustaškim pokretom i režimom Nezavisne Države Hrvatske (NDH) odričući se vodstva ali i same stranke, iako ne, barem ne deklarativno, i ideologije braće Radića. Vođena nekim uglednim članovima bliskih samom vodstvu (Dragutin Toth, Janko Tortić), ova se grupa utapa u ustaški pokret našavši u njemu neke od programskih elemenata bliskih seljačkoj ideologiji, kao što je bila težnja za ostvarivanjem suverenosti hrvatskog naroda na njegovu etničkom i povijesnom prostoru. To je napose došlo do izražaja u samim počecima osnivanja NDH, kada ostvarenje i način ostvarenja tog cilja pod ustaškim vodstvom nije bilo toliko upitno za nacionalne interese.

¹ Ovaj je članak izmijenjeno i prošireno poglavlje HSS i Narodni glas iz doktorskog rada Položaj snaga građanskog društva u Hrvatskoj 1945–1950., koji sam obranio na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 4. srpnja 1994. godine. Uvodni se dio zasniva na rezultatima istraživanja obznanjenim u tom radu.

Za razdoblje do 1945. vidi Ljubo Boban, *Kontroverze iz povijesti Jugoslavije, 1 i 2*, Zagreb, Stvarnost i Školska knjiga, 1989., Fikreta Jelić Butić, *Hrvatska seljačka stranka*, Zagreb, Globus, 1983., Mile Konjević, »Formiranje i rad Izvršnog odbora Hrvatske (republikanske) seljačke stranke na oslobođenom teritoriju 1943–1945. godine«, *Zbornik Historijskog instituta Slavonije i Baranje*, 12, 1975., Slavonski Brod, 23–79.

Potkraj rata bivše članstvo i pristalice HSS-a, koji su se našli na toj političkoj liniji, doživljavaju sudbinu NDH – vojni i politički poraz, odlazak u emigraciju, zatvaranja i likvidacije.

Dio stranke veže se uz partizanski pokret i Komunističku partiju (KP) videći u tom savezništvu jamstvo za ostvarenje zajedničkih ciljeva u borbi protiv totalitarnog ustaškog režima, njegove rasističke i šovinističke politike, ali, na osnovi tradicionalnih stranačkih težnji, za socijalne reforme u korist seljaštva i radništva u temeljito rekonstruiranoj jugoslavenskoj državi. U novoj bi federaciji hrvatska republika zauzela jedno od ravnopravnih mjesta. Takvo opredjeljenje nužno je dovelo do odricanja od pasivne politike vodstva, ali i od vodstva samoga. Zato sljedbenici te struje u HSS-u stvaraju novo vodstvo, smatrajući se pravim predstavnicima HSS-a i pozivajući se na izvorna načela stranke. Međutim, u stvaranju nove strukture vlasti, u koju su većim brojem svojih prvaka uključeni, pristaju na vodstvo i potpunu prevlast KP. Zastupajući politiku Narodne fronte, kao vanjske organizacijske forme koja je pokrivala revolucionarnu politiku stvaranja jednostranačke diktature, ne odupiru se gubitku stranačke autonomije, njezina identiteta i samostalnosti. Vodstvo ove političke struje otpadnika od HSS-a (Franjo Gaži, Frane Frol, dr. Zlatan Sremec, Ante Vrkljan) osniva Hrvatsku republikansku seljačku stranku (HRSS). Od samih početaka HRSS pretvara se u jedan od instrumenata kojima KP razbija HSS, a time i politički pluralizam i višestranački parlamentarni sustav. Istodobno KP koristi HRSS kao dokaz pred zapadnim silama, jer one bitno utječu na ratne i poslijeratne prilike, kako se poštuju demokratska načela i obnavlja višestranačje, te da ne postoji namjera uvođenja komunističke diktature. Uz to, putem nove stranke kanaliziraju se snažne težnje članova i pristalica da se dopusti obnova rada HSS-u. Komunisti 1945. godine koriste HRSS prije svega u predizborne svrhe za Ustavotvornu skupštinu Federativne Narodne Republike Jugoslavije, a kasnije, u nešto manjoj mjeri, jer se komunistička vlast tada gotovo u potpunosti učvrstila, i u izborima za Ustavotvorni sabor Narodne Republike Hrvatske 1946. godine. Nakon toga je stranka, iako od samih početaka slabo prihvaćena, pasivizirana, 1950. godine, zaboravljen i odbačen, HRSS se ugasio.

Središnji dio stranke, koja zapravo i predstavlja samu stranku, vodi najveći dio vodstva i svi njegovi najuži čelnici. Karakterizira ga stranački kontinuitet i težnja za obnovom HSS-a i ponovnim zauzimanjem položaja koji je stranki pripadao prije rata. U ratu je vodstvo nastojalo, dakako, silom prilika ne uvijek i uspješno, voditi politiku jednake distance u odnosu prema ustašama i komunistima. Potkraj rata i u miru, s obzirom na izvojevanu pobjedu komunista, usmjerilo je svoje zahtjeve za ravnopravnom startnom pozicijom prema ratnom pobjedniku. Sve svoje nade usmjerilo je spram očekivanih izbora. Na slobodnim i poštenim izborima bi se HSS, prema njihovu uvjerenju, ponovno izborio za predvodničko mjesto u Hrvatskoj i među Hrvatima u drugim federalnim jedinicama.

Međutim, ta osnovna polazišta, koja su bila zajednička svim strujama unutar vodstva HSS-a, bila su na različite načine ostvarivana u svakodnevnoj političkoj borbi, što je u najviše zavisilo upravo od različitog položaja pojedinih pripadnika vodstva HSS-a.

Tako su predsjednik dr. Vladko Maček i generalni tajnik dr. Juraj Krnjević bili u emigraciji iz koje je Maček tek posrednim putem preko tajnih poruka

utjecao na politiku stranke. Osnovna politička linija koju je Maček zastupao bilo je potpuno izbjegavanje bilo kakve suradnje s komunistima i njihovu vlašću. Protivio se legalizaciji stranke i nastupu na izborima, jer bi time HSS dao legitimitet komunističkoj vlasti. Bio je uvjeren da predstoji sukob Zapada i Istoka pa je stoga zastupao mišljenje da se stranka mora čuvati bilo kakve kompromitacije zbog suradnje s režimom.

Potpredsjednik inž. August Košutić bio je u zatvoru od kraja 1944. godine, ali je slično kao i predsjednik, preko tajnih kanala i svoje žene Mire Košutić, koja ga je posjećivala, imao jak utjecaj na politiku stranke. Bio je na liniji Mačekova uvjerenja da predstoji rat između Zapada i Istoka nakon kojeg bi HSS vratio svoj položaj, te se zauzimao protiv legalizacije HSS-a i njegova izlaska na izbore. Izlaskom iz zatvora potkraj 1946. spriječio je Šutejeve pokušaje legalizacije stranke i njezino sudjelovanje na izborima za Ustavotvorni sabor. Međutim, pristaje na individualnu akciju Božidara Magovca i dr. Ivana Šubašića, ali pod uvjetom njihova samostalna nastupa mimo stranke, kako bi se eventualnim uspjesima HSS mogao okoristiti, dok ga, suprotno tome, njihov neuspjeh ne bi kompromitirao.

Član najužeg vodstva dr. Ivan Šubašić, bivši ban Banovine Hrvatske, jedini je, uz dr. Jurja Šuteja, bio u donekle ravnopravnoj poziciji spram KP. Obojica su, za razliku od Mačeka i Košutića, barem donekle bili komunistima prihvatljivi. Kao potpisnik Sporazuma s Titom, koji je imao urediti odnose stare i nove vlasti na osnovi državna kontinuiteta važnoga sa stajališta međunarodnog priznanja, Šubašić sudjeluje u strukturi vlasti pod kontrolom KP. Vodi kompromisnu politiku na osnovi ideje o ujedinjenju HSS-a i HRSS te zajedničkom izlasku na izbore u okviru Narodne fronte. Nakon što su stranački prvaci odlučno odbacili njegovu politiku na Konferenciji HSS-a u Zagrebu, 2. rujna 1945., te njegove ostavke na položaj ministra vanjskih poslova u Ministarskom savjetu, Privremenoj vladi Demokratske Federativne Jugoslavije, približava se 1946. godine Magovcu i zajedno s njime neuspješno pokušava ponovno politički se aktivirati.²

Dr. Juraj Šutej nalazio se u sličnoj poziciji, ali je za razliku od dr. Ivana Šubašića zastupao beskompromisniju i odlučniju politiku na osnovi uvjerenja da će samo aktivni nastup omogućiti HSS-u da se izbori za svoje mjesto na političkoj pozornici. Zalagao se za ostavke u vladi, legalizaciju stranke i izlazak na izbore mimo Narodne fronte. Bio je protiv politike iščekivanja, iako se uglavnom povlačio pred Mačekom, Šubašićem i Košutićem autoritetima.

Iako Božidar Magovac nije spadao u samo vodstvo stranke, ipak treba uputiti i na njegovu ulogu, jer je predstavljao jedan dio članstva koji se protivio politici pasivnog čekanja pobjede zapadnih saveznika i politici jednake distance prema prevladavajućim radikalnim pokretima u hrvatskom narodu. Bio je tvorca budućeg HRSS ali je svojim upornim zalaganjem za njegovim ravnopravnim mjestom s KP naišao na otpor njezina vodstva i ubrzo je smijenjen sa svih stranačkih i državnih dužnosti. Nakon internacije i kratke pasivnosti pokušava 1946. i 1947. godine, zajedno s dr. Ivanom Šubašićem, vratiti se političkim aktiv-

² O tome vidi Ljubo Boban, *Kontroverze iz povijesti Jugoslavije, 1*, Zagreb, Stvarnost i školska knjiga, 1989.; Zdenko Radelić, »Konferencija prvaka HSS-a u hotelu Esplanade u Zagrebu 1945.«, *Časopis za suvremenu povijest* 25, Zagreb, 1993., 149–164.

nostima i uključiti se u strukturu vlasti kao, kako je zamišljao, prethodnica HSS-a nakon očekivanog izbijanja sukoba Istoka i Zapada. Bio je u dogovoru s Košutićem i imao je njegov pristanak da djeluje mimo stranačkog vodstva. Cijeli je plan temeljio na uvjerenju da se on mora realizirati u dogovoru i uz pristanak vlasti. Međutim, njegovim uhićenjem 1947. godine i osudom na dugogodišnji zatvor na političkom procesu 1948. godine, komunistička vlast prekida Magočevu akciju.

Od svih različitih struja u HSS-u ovom ću prilikom, s obzirom na planiranu temu rada, pozornost usmjeriti na onu pod neposrednim utjecajem potpredsjednika inž. Augusta Košutića. Kako je već prije spomenuto, njegovoj je ženi Miri Košutić bilo omogućeno da ga posjećuje u zatvoru i on je, po svemu sudeći, preko nje, putem usmenih i pismenih poruka, ali i pomoću zatvorskih čuvara, utjecao na stranačku politiku i političke razmirice među stranačkim prvacima oko metoda daljnjeg djelovanja HSS-a. Tako je na osnovi rodbinske povezanosti, ali, bez sumnje, i na osnovi osobnih sposobnosti, nastao politički krug oko Mire Košutić, kćeri osnivača stranke Stjepana Radića i žene njezina potpredsjednika. Ona je bila pokretač Narodnog glasa o kojemu je ovdje riječ.³

Narodni glas čovječnosti, pravice i slobode

Pripreme za izlaženje Narodnoga glasa počele su, sudeći po dostupnim podacima, potkraj kolovoza ili početkom rujna 1945. godine. Mira je Košutić zajedno sa svojom majkom Marijom Radić, udovom Stjepana Radića, i bratom inž. Brankom Radićem činila jezgro grupe koja je radila na tome. U prvoj polovici rujna 1945. godine obavijestila je o nakani da tiska posebno glasilo dr.

³ Stanje medijskih sloboda u Hrvatskoj nakon 1945. godine bilo je obilježeno potpunom kontrolom režima nad gotovo svim sredstvima obavještavanja od radija pa do novina. Izvan njegove kontrole bilo je samo nekoliko crkvenih glasila, *Narodni glas* i *Pravda*. *Pravda* je, kao nezavisni tjednik, izlazila u Vinkovcima u jesen 1945. godine. U Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici sačuvan je samo jedan primjerak 3. broja s datumom 24. studenoga 1945. Kako je tjednik izlazio neredovito, a jedan od razloga tome, koji se spominje u samim novinama, jest nedostatak papira, može se samo približno utvrditi datum prvog broja *Pravde*. Vjerojatno je počeo izlaziti negdje početkom studenoga 1945. godine. Uprava i uredništvo imali su sjedište u Palači bivše Imovne općine. Glavni i odgovorni urednik bio je Vladimir Lončar, inače član Izvršnog odbora Mjesnoga sindikalnog vijeća Vinkovci, a ostali urednici bili su Viktor Magdić, Anica Šimić, Ante Čuljata, Dušan Šuša i Miroslav Joler.

Programska orijentacija lista bila je narodnofrontovska. Pozivao je na okupljanje svih narodnih snaga bez obzira na političku pripadnost unutar Narodne fronte. Razloge tome što je unatoč tome *Pravda*, ipak, ubrzo prestala izlaziti treba tražiti u riječima iz uvodnika 3. broja. Urednik je ustvrdio da je list posve neovisan i da kao takav ne prima ni od koga subvencije »pošto nikome ne želimo služiti«, osim narodu.

Zadnji je broj vjerojatno izašao u prosincu 1945. godine. Naime, 19. prosinca Centralni je komitet Komunističke partije (CK KPH) poslao Okružnom komitetu KPH Slavonski Brod brzojav u kojem konstatira da je tjednik *Pravda* »nama tuđ i štetan« i zahtijeva da se njegovo izlaženje »na zgodan način spriječi«. Osim toga, CK KPH je zatražio detaljnije podatke o listu i urednicima, te izvještaj o učinjenom. Usp. Arhiv Instituta za suvremenu povijest (A ISP), CK KPH, 2214, Brzojav CK KPH, 19. prosinca, 1945.

Karla Žunjevića, bivšeg zastupnika HSS-a i zastupnika Privremene narodne skupštine DFJ. No nije njezina namjera bila samo u tome da ga upozna sa svojom inicijativom, već je željela i njegovu suradnju i suradnju drugih uglednih članova stranke. Kasnije, u istrazi 1947. godine, Žunjević, koji je 1945. godine bio u dobrim odnosima sa svim grupama u stranci, tvrdio je da mu je Mira Košutić ponudila mjesto urednika.

»Polovicom septembra 1945. g. došla mi je Mira Košutić saopćiti da imade namjeru štampati list 'Narodni glas'. Pitala me je da li bi ja ili bilo koji drugi narodni zastupnik u Zagrebu, htjeli sudjelovati u izdavanju toga lista ili dapače preuzeti funkciju urednika. Ja sam joj odgovorio da ne mogu raditi u uredništvu, i da se te dužnosti ne mogu prihvatiti. Mira Košutić me je tada zapitala da li bi mogao napisati neki članak za list, ali sam ja to odbio.«⁴

Žunjević isljednicima nije objašnjavao razloge zašto je odbio prihvatiti suradnju u Narodnom glasu. Može se pretpostaviti da je takvu odluku donio na osnovi procjene svoga položaja u stranci u kojoj je bio spona među suprotstavljenim grupama, one kojoj je na čelu bio dr. Juraj Šutej i one vođene Mirom Košutić. Tako se najveći dio stranačkih aktivnosti zbivao u njegovoj režiji. U stvari, može se potvrditi konstatacija njegova isljednika o tome da je Žunjević zapravo obavljao funkciju tajnika stranke.⁵ Dobri su mu odnosi s Mirom Košutić i dr. Jurjem Šutejem te napor u prevladavanju razlika i držanje neutralnijeg stava pripomogli da neometano kontaktira sa svima. Sam je objasnio svoju poziciju posebnih odnosa s jednom i drugom stranačkom grupom. S Mirom je Košutić održavao dobre odnose, jer držao ju je važnom političkom figurom stranke nakon rata, osobito stoga što je bila supruga potpredsjednika stranke, s kojim je kontaktirala, pa se moglo pretpostaviti da nastupa u njegovu ime i s njegovim stavovima. Osim toga, nastojao je da ne jačaju već postojeće razlike, da se ne stvara zbrka u stranačkim redovima i ne slabe pozicije HSS-a, osobito nakon ostavki, kada se, pasivizacijom Šubašića, rezerviranost Mire Košutić više usmjerila spram Šuteja, koji je, pak, preuzeo glavnu ulogu. Vjerojatno nije htio preuzimanjem uredničkog mjesta pa ni suradnjom u listu ugroziti povjerenje svih suprotstavljenih struja koje je uživao.

Međutim, osim onih zastupnika koji su bili okupljeni oko dr. Jurja Šuteja ili su bili njemu bliski, kao što su to bili dr. Ivan Andres, dr. Sigismund Čajkovac, inž. Franjo Gaži, dr. Tomo Jančiković, inž. Ivan Štefanac i dr. Ivan Šubašić, u Narodnom glasu nisu, barem prema sačuvanim iskazima i dokumentima sudjelovali ni oni zastupnici koji su bili bliski Miri Košutić ili su to postali nakon što su se razočarali u Šubašićevu kompromisnu politiku. Najznačajniji među njima bili su Andrija Papa i Andrija Pavlić.

Našavši se pred svojevršnom izolacijom od strane najuglednijih pripadnika HSS-a Mira je Košutić potražila suradnike među manje poznatima aktivistima stranke. Tako je mjesto glavnog i odgovornog urednika preuzeo Ivan Bernardić, jedan od osnivača omladinske organizacije HSS-a i njezin predsjednik 1924. godine, a mjesto korektora novinar Božidar Sinković.⁶ Marija je Radić bila

⁴ AH, MUP, 010–37, kut. 15, Žunjević dr. Karlo.

⁵ Isto.

⁶ AH, MUP, 010–37, kut. 14, Mira Košutić; kut. 15, Žunjević dr. Karlo.

izdavač lista, dok je uloga inž. Branka Radića zasada nejasna, no vjerojatno se svodila samo na pitanja organizacije i tehničke pomoći.

Zanimljivo je da se, po saznanju OZN-e (Odjeljenja za zaštitu naroda), posebna policijskog odjela koji se bavio suzbijanjem političkih protivnika, na početku razmišljalo da se novine nazovu Hrvatski dnevnik.⁷ To bi značilo ne samo drukčiji naziv, u kojem bi bila jače naznačena orijentacija prema hrvatskim nacionalnim problemima, već i to da se razmišljalo o pokretanju političkog dnevnika. S obzirom na uski krug suradnika, teškoće s papirom i opću političku situaciju, može se pretpostaviti da je to bila samo ideja, čija realizacija nije u tim okolnostima mogla biti ostvarena, a da je stvarna dilema postojala samo oko imena novina. Navedena razmišljanja o potrebi pokretanja dnevnika potvrđena su u samom uvodniku Narodnoga glasa. Tjednik je bio prijavljen i registriran 6. listopada 1945. godine pod imenom *Narodni glas čovječnosti, pravice i slobode* i pod firmom »glasilo hrvatske seljačke politike«.⁸ Uredništvo i uprava imali su sjedište u Praškoj ulici 6 u Zagrebu, a tiskala ga je Narodna tiskara na Kaptolu 27. Od dana prijave do izlaska prvog broja proteklo je dvanaest dana. Narodni se glas pojavio u prodaji 20. listopada 1945. Po riječima sama glavnog i odgovornog urednika Ivana Bernardića iz 1991. godine, tiskan je u nakladi od 50.000 primjeraka, no kako je odmah bio rasprodan, izdanje je uvećano za još 50.000 primjeraka.⁹

Prvi broj Narodnog glasa donio je na četiri stranice dvanaest priloga, ako se spomenu i dva citata govora Stjepana Radića. Uglavnom su to komentari i osvrti na političku situaciju. Autori su potpisali samo dva članka, dok je jedan potpisalo uredništvo, a jedan je označen samo sa slovom R.

Uvodnik Narodnoga glasa pod naslovom *Naš prvi broj* napisala je sama Marija Radić. U njemu je, objašnjavajući razloge tiskanja glasila, iskazala na-

⁷ USP. AH, MUP, 010–16, kut. 13, Djelatnost HSS neposredno poslije rata, 10. rujna 1945. godine.

⁸ AH, javno tužilaštvo Hrvatske, Izvještaj Javnog tužilaštva za grad Zagreb za listopad – prosinac 1946, 7. siječnja 1947. godine.

U dokumentu se navodi da je *Narodni glas* prijavljen 6. listopada 1946. godine, što bi moglo navesti istraživača na zaključak da je moguće riječ o novome pokušaju pokretanja tih novina, a ne o slučaju pokretanja iz 1945. godine. Međutim, usprkos netočnome datumu i naslovu izvještaja, koji upućuje na to da je riječ o razdoblju od listopada do prosinca 1946. godine, može se sa sigurnošću tvrditi da je pogreška učinjena u godini prijave novina (trebala bi stajati 1945. godina) te da se izvještaj, tome usprkos, odnosi na *Narodni glas* pod izdavaštvom Marije Radić. Uz to, u izvještaju se, uz *Narodni glas*, spominju i neke druge novine koje su, također, prijavljene 1945. ili početkom 1946. godine, i koje su do spomenutog razdoblja u izvještaju prestale izlaziti. Očividno je riječ o pokušaju izvjestitelja da, neovisno o naslovu izvještaja, popiše sve ugasle novine u 1945. i 1946. godini. Konačno, ni u jednom izvještaju iz tog razdoblja, zapisniku saslušanja, presudi i drugim dokumentima ne spominje se neki novi pokušaj tiskanja *Narodnoga glasa*, pa se, još jednom, može ustvrditi da u spomenutom izvještaju javnog tužitelja grada Zagreba postoji greška te da se prijava, ali i zabrana, odnosno »onemogućavanje« izlaženja odnose na *Narodni glas* pod izdavaštvom Marije Radić i uredništvom Ivana Bernardića iz 1945. godine.

⁹ Usp. U okvirima komunizma, *Nedjeljna Dalmacija*, 23. lipnja 1991. godine.

mjeru da se nastavi »duševna veza« s narodom, pošto su sve ostale novine, a poimenice je spomenula Vjesnik, Narodni list i Borbu, po njoj, komunističke i u njima se osjeća »tuđi duh«.

»To je bio razlog, da smo se odlučili, da izdajemo za sada barem jedan tjednik, kad nam sve te komunističke novine toliko naglašuju slobodu, da vidimo, kako će to izgledati u praksi. Znamo doduše unapred, da će nas nazvati za svaku kritiku ovoga režima, dotično za svaku zloporabu vlasti, na koju ćemo upozoriti, reakcionarima, ali to nam neće smetati, da nastavimo naš rad u pravom duhu Stjepana Radića i u istini, jer se jedino kritikom i otvorenošću može postići, da se po koje zlo, kojega ima puno i na sve strane, barem umanj, ako se već i podpuno ne odstrani.«¹⁰

No sve te zapreke, uvjeravala je Marija Radić, neće spriječiti namjeru pokretača lista da krene putem prave slobode, a u slučaju da će to vlasti spriječiti, radije će pristati na zabranu, nego bojažljivo životariti. Osim toga, svima će biti jasna situacija u vezi sa slobodom tiska.

Uredništvo, koje se potpisalo s kraticom Ur., u udarnom je članku *Zašto ne idemo na izbore* postavilo osnovne kriterije bilo kakve moguće političke aktivnosti naroda u vezi s izborima koji su bili sazvani za 11. studenoga 1945.¹¹ Glavni kriterij je sloboda, a pobjednike se upozorava da je najveća vrijednost narod, a da su oni ipak prolazni.

»Trebam pomoći, da ih ratničko i vojničko shvaćanje života ne odvede stranputicom, da lakše shvate i razumiju, da oni kao i partija kojoj pripadaju nisu narod, a nisu ni njegovi gospodari nego samo privremeni sluge naroda, što je u ostalom među svim častima ta najveća.«¹²

Uredništvo je odbacilo tvrdnju često ponavljaju u mnogim ondašnjim glasilima da je, napokon, pod vodstvom Komunističke partije ostvaren Radićev program, program hrvatskoga seljačkog naroda i njegova HSS-a. Pristalice HRSS nazivaju »krivovjericima«, »prividnim sljedbenicima« Stjepana Radića i »izletnicima«, aludirajući na njihovo sudjelovanje u partizanskom pokretu mimo privole vodstva stranke. Upozorava se da oni pomažu gospodsku politiku sile i nasilja, te da odbacuju Radićevo učenje, »Učitelja i Vode«, po kojem je vjera uopće a kršćanski nauk napose temelj poštenog odgoja i moralne kulture, imajući na umu da je na mjestu ministra prosvjete hrvatske vlade bio Ante Vrkljan, član Izvršnog odbora HRSS (IO HRSS). Uredništvo je napose napalo Franju Gažija, predsjednika IO HRSS, tvrdeći da ga je za predsjednika odredio i postavio gospodar stranke, pri čemu nije ostavilo ni najmanje dvojbe da pod gospodarem te stranke podrazumijevaju Komunističku partiju. U tom članku,

¹⁰ *Narodni glas*, 20. listopada 1945., Naš prvi broj.

¹¹ Dr. Karlo Žunjević je u istrazi 1947. godine tvrdio da je tada, kontaktirajući s Mirom Košutić, dobio dojam da je ona autor tog članka.

»Mira Košutić mi nikada nije otvoreno rekla, da je ona pisala taj članak, ali sam zapazio da, kada bi je netko upitao ko je napisao taj članak, ona se samo smješkala, tako da sam imao utisak da je ona autor toga članka.« AH, MUP, 010-37, kut 15, Žunjević dr. Karlo.

¹² *Narodni glas*, 20. listopada 1945., *Zašto ne idemo na izbore*.

nadalje, upozoreno je da Komunistička partija Jugoslavije daje u predstojećim izborima seljačkoj stranci »ili točnije seljačkoj sekciji komunističke partije u Hrvatskoj« manje nego polovicu kandidata, t.j. samo tridesetak kandidata, na vladinoj listi za područje nove federalne Hrvatske. A na tom istom području, rečeno je, HSS je dobila 74 zastupnika na zadnjim izborima. Uredništvo postavlja pitanje što je s dosadašnjim brojem zastupnika i odgovara da ovakvu političku reprezentaciju određuje Komunistička partija, a da bi upravo tako izabrana Ustavotvorna skupština imala odrediti državnopravni položaj Hrvatske, politička, socijalna i kulturna prava hrvatskoga naroda, te osigurati slobodu i samostalnost hrvatske države u zajednici slavenskih i ostalih europskih slobodoljubivih naroda. U uvjetima ovako shvaćene izborne politike neće se moći iskazati slobodna volja naroda, jer i sam režim tvrdi i jamči da će se za ono što je izboreno, a to su stečevine rata, boriti svim raspoloživim sredstvima, pa i oružjem. Međutim, upozorava uredništvo, stečevine je borbe isključivo sam čin oslobođenja, i ništa drugo i ništa više. Sve ostalo će narod sam na miran i demokratski način riješiti. Naime, ništa se ne može nametnuti partijskim monopolom vlasti, kao što se ni ratnim operacijama ne mogu stvoriti osnove za politička rješenja. Hrvati su, piše dalje u članku, doživjeli nekoliko oslobođenja u zadnjih 25 godina. Od Petra I. Karadorđevića, kojeg su proglasili velikim oslobodiocem, a nakon njega iz tuđine prokrijumčareni hrvatski fašisti, takozvani ustaše, s Pavelićem na čelu, pa srpski četnici pod vodstvom Mihailovića, dok nije sve njih istisnuo »narodnooslobodilački pokret« na čelu s KPJ i Josip Brozom Titom.

»Svi oslobodilački pokreti imaju zajedničku crtu prvo u tome, što su od reda vojnički i ratni i što nijedan od njih nije vodio računa – jer nije osjećao ni opazio, da hrvatski seljački narod nije usisao te vojničke oslobodilačke pokrete kao svoje, jer je on po Radiću proveo sam svoje duhovno oslobođenje i jer je zapazio, da su sva vojnička oslobođenja pokazala se zapravo kao okupacije. Tako se u Hrvatskoj čuje i narodni glas, da bi jednom već trebalo prestati s oslobađanjima.«¹³

Upozaravajući na to da probuđeni i prosvijetljeni hrvatski narod nikakva obećanja neće zbuniti ni prijetnje prignuti, uredništvo naglašava da će svoj duh Radićeve seljačke demokracije i svoju stalnost potvrditi apstinencijom na izborima za Ustavotvornu skupštinu. Jednako će učiniti i sve demokratske stranke u Jugoslaviji, jer se nema što birati kada su predloženi samo vladini kandidati. Uredništvo na kraju zaključuje da se ne može narod pozivati na izbore kada to neće biti izbori nego samo glasovanje, a poštene se izbore mogu izvršiti samo u punoj slobodi. Tada će se iskazati istinska volja suverenih naroda koji će urediti svoju državnu zajednicu na principu prava na samoodređenje bez nadglasavanja i bez nametanja.

Za taj članak Žunjević je pretpostavljao da ga je napisala sama Mira Košutić, što su isljednici prihvatili kao činjenicu.¹⁴

Ivan je Bernardić u sličnom tonu i stilu napisao i svoj članak *Za nepatvorenu demokraciju i suverenitet hrvatskog naroda*. Istaknuo je temeljne principe demokracije u kojoj pojedinci, političke skupine i narod slobodno izražavaju

¹³ Isto.

¹⁴ Usp. AH, MUP, 010–37, kut. 14, Košutić Mira; kut. 15. Žunjević dr. Karlo.

svaku misao, u kojoj postoji sloboda tiska, zbora i dogovora, a na slobodnim se izborima izabiru zastupnici koji u saboru rješavaju opća narodna i državna pitanja. Vlada, koja je predstavnik saborske većine, odgovorna je slobodno izabranom saboru. Međutim, konstatira Bernardić, upravo ljudi koji se nalaze na vlasti tim istim pojmovima, kao što su narodno pravo, demokracija i narodni suverenitet, neizbježno moraju davati drugo značenje. To su ljudi druge škole. U njihovim političkim pojmovima ne postoji narod, nego društvo i klasa. Njima je ideal ne narodna, nego klasna država i klasna diktatura, praktično svemoć i disciplina partije. Bernardić upozorava da režim zbog osjetljivosti tog pitanja, u ovom trenutku uvođenje jednopartijskog i autoritativnog sustava vlasti ne želi isticati, jer u međunarodnoj politici velikih sila postoji načelo o demokratskom uređenju Europe. A prema velikim silama i nova vlast ima stanovitih obveza. Da bi prebrodili suprotnosti između mogućnosti i htijenja, političke protivnike proglašavaju fašistima i reaktionarima i narodnim neprijateljima. Zbog toga drugačije tumače pojam demokracije, proglašavaju dr. Vladka Mačeka izdajicom, pomoću otpadnika pokušavaju rastjerati HSS, izborima dati drugu svrhu, te ograničiti političke slobode i time praktično onemogućiti opoziciji izlazak na izbore. Zemljom se upravlja po revolucionarnom načelu jedne stranke, i to na način koji protivrječi čak i samim zakonima zemlje. Osim što nema osobnih sloboda, slobode doma i kućnog praga, te zaštite privatne imovine, federalne jedinice, pa tako ni hrvatska, nemaju stvarnih kompetencija, a osim toga obavljeno je i komadanje hrvatskih zemalja, što dodatno komplicira odnose Hrvata i Srba. Sve prigovore ljudi na vlasti odbacuju jednim argumentom: mi smo se borili. Bernardić odbacuje takav argument i ističe da hrvatski narod ne shvaća takav politički moral, a prihvaća onaj na osnovi kojeg se vodi borba za narodne ideale slobode, za istinsku demokraciju i za narodni suverenitet.¹⁵

Posebno značenje imao je članak *Predsjednik Hrvatske seljačke stranke dr. Vladko Maček*, u kojemu se odlučno odbacuju sve optužbe za njegovu izdaju. Tako se navodi da Maček nije dao inicijativu niti je odgovoran za pristup Trojnom paktu, već je baš on zahtijevao da se taj savez opozove, ali u tome nije uspio. Istom prilikom autor članka podsjeća »neke« vode KP da su, svojedobno, ne samo odobravali pakt sklopljen između Njemačke i Sovjetskog Saveza nego su, štoviše, oduševljeno branili Hitlera i njegov nacistički sustav. Šire se objašnjava nastanak poznate Mačekove izjave na radiju prilikom uspostave NDH, 10. travnja 1941. godine, te se kaže da nije vjerno reproducirana i kako je lažno tvrditi da je pozvao narod da pomogne Pavelića i ustaški režim. Opisuje se Mačekova internacija u Jasenovcu koja je uslijedila nakon njegove osude ustaških krvološtva nad srpskim narodom. Odbacuje se osuda da Maček nije pozvao ljude u borbu kada se zna da je bio odrezan od svijeta i pod ustaškim nadzorom. Međutim, tvrdi se dalje, napadi na njega počeli su zato što su znali da će on i HSS biti smetnja njihovim konačnim namjerama da kao manjina prigrabe vlast. Komunisti su imali priliku zaključiti sporazum s dr. Vladkom Mačekom u jesen 1944. godine kada je potpredsjednik inž. August Košutić došao na partizanski teritorij da počne pregovore u ime HSS-a. Premda su mu dali pismeno jamstvo

¹⁵ Usp. *Narodni glas*, 20. listopada 1945., Za nepatvorenu demokraciju i suverenitet hrvatskog naroda.

da će mu biti omogućeno vratiti se kući ako pregovori ne uspiju, ipak su ga uhitili i zatvorili. Uz to, autor članka podsjeća i na Šubašićev slučaj »naglog oboljenja«, što onda samo potvrđuje ispravnost Mačekova postupka da ode iz zemlje, u kojoj su već mjesecima, kako je ustvrdio, stotine tisuća Hrvata u logorima. Na kraju, zaključuje da je dr. Maček častan i pošten čovjek i da ima jednodušno povjerenje hrvatskog naroda, koji ga nije nikad tako visoko poštovao i cijenio kao što ga cijeni danas.¹⁶

Za taj članak, koji je potpisan sa slovom R, inž. Franjo Gaži je u istrazi rekao da se u to vrijeme pričalo kako ga je napisao sam inž. August Košutić, a da je tvrdnja kako je jedini i pravi vođa hrvatskog naroda dr. Vladko Maček trebala biti mala lekcija Šubašiću i Šuteju, predvodnicima druge struje u HSS-u.¹⁷ S obzirom na činjenicu da se s Košutićem zaista pismeno moglo komunicirati ta se tvrdnja može prihvatiti kao moguća.

Kraći članak pod naslovom *Dva straha*, isto tako bez potpisa autora, bavi se prijetnjama oporbi od strane vlasti. Navodi se da se na sindikalnim sastancima otvoreno prijeti da je svatko za koljače tko ne glasuje za one koje je postavilo komunističko vodstvo. Takvo stanje autor uspoređuje sa stanjem za vrijeme režima Pere Živkovića, koji je prijetio da je svatko tko ne glasuje za režim zapravo za Janka Pustu, t.j. za ustaše. Slično je bilo, tvrdi se u članku, i za vrijeme ustaškog režima koji je svakog proglasio neprijateljem države, tko nije bio u ustaškim redovima. Autor, zapravo, postavlja pitanje: zašto se oporbi prijeti, a istodobno se tvrdi da je oporba slaba te da se boji izbornog poraza. Ne znači li to, pita se dalje, da se boje oni koji prijetite?¹⁸

Na zadnjoj stranici najviše prostora zauzima nepotpisani članak *Nestašica novca*. U njemu se konstatira da se u Hrvatskoj, kao i u Bosni i Hercegovini, osjeća nestašica novca, dok, tvrdi autor, u Srbiji i Vojvodini, iako nema riječi o obilju, ipak nema nestašice kao u Hrvatskoj. A nestašica novca i nemogućnost da se dođe do kredita glavni su razlozi za slabu gospodarsku djelatnost i za mrtvilo trgovine. Autor navodi podatke o situaciji s optjecajem novca prije i za vrijeme rata i zaključuje da je tečaj kune pri zamjeni trebao biti puno viši, konkretno za 1000 kuna ne 7, nego 20 do 25 dinara. Pri tome se poziva na govor Josipa Broza Tita, predsjednika Ministarskog savjeta, u Skupštini kada je rekao da je kod zamjene novca učinjena nepravda Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Sloveniji. Tom je prilikom obećao da će se nepravda ispraviti, a to se, kako je sugerirao autor članka, može učiniti tako da se svakome tko je zamijenio kune u dinare isplati manjkajuća razlika. Time bi se povećao priljev gotovine koji bi omogućio da se barem donekle zadovolje potrebe gospodarstva u Hrvatskoj.¹⁹

Osim što donosi jedan duži citat iz programa HRSS od 26. lipnja 1921. godine pod naslovom *Sloboda štampe, udruživanja i nepovredivost doma*, Narodni glas sadržava još tri kratka članka. U jednome pod naslovom »Ozna je sjajna« ironizira postojanje i ime Odjela za zaštitu naroda podsjećajući kako su

¹⁶ Usp. *Narodni glas*, 20. listopada 1945., Predsjednik Hrvatske seljačke stranke dr. Vladko Maček.

¹⁷ Usp. AH, MUP, 010–27, kut. 13, Politika predstavnika b./ivše/ HSS.

¹⁸ Usp. *Narodni glas*, 20. listopada 1945., *Dva straha*.

¹⁹ Usp. *Narodni glas*, 20. listopada, 1945., *Nestašica novca*.

vlasti tvrdile da narod štiti vojska i država. Nejasno je, podsmjehuje se autor, je li sada dovoljno da samo jedan odjel vodi brigu o zaštiti naroda, ili je, ipak, ovaj Odjel sada još povrh vojske i države ili je, konačno, to Odjel za zaštitu nečega drugoga, a ne naroda.²⁰

Zadnja dva članka imaju obilježja vijesti ili obavijesti. Pod naslovom *Srbski demokrati o Hrvatskoj seljačkoj stranci* prenosi se članak iz prvog broja Demokratske stranke Milan Grol. U njemu se ističe podijeljenost i obezglavljenost HSS-a te njezina dezorijentiranost u taktici, ali ne, kako je rečeno, i u osjećajima. Upozorava se na opasnost da HSS podlegne utjecaju klerikalne akcije, ali se ujedno kaže da se u ova ozbiljna vremena računa na Hrvate.²¹

U članku *Ostavka dra Šubašića* upozorava se na to da nakon ostavke dr. Ivana Šubašića i dr. Jurja Šuteja vlada još nije objavila sam tekst ostavke, iako je na nju već odgovorio i maršal Josip Broz Tito. Komentar Narodnoga glasa je bio kratak i jasan:

»Iz tog se odgovora vidi da je razlog ostavke dr. Šubašića neizvršavanje sporazuma Tito–Šubašić. Neizvršavanje toga sporazuma osjeća i cijeli hrvatski narod na svojim ledima i to već od samoga dana oslobođenja.«²²

Naklada Narodnoga glasa od 100.000 primjeraka, koju spominje njezin glavni i odgovorni urednik Ivan Bernardić, svjedoči o velikom zanimanju kojeg je pobudio prvi oporbni politički list nakon rata u Hrvatskoj. Bernardić tvrdi da je u središtu Zagreba, na Jelačićevu trgu, u Jurišićevoj i Bakačevoj ulici, te na Kaptolu, gdje se list prodavao, bilo prepuno ljudi koji su htjeli kupiti Narodni glas. Mnogi su ljudi kasnije, kada se saznalo za Narodni glas, dolazili iz provincije da bi ga nabavili.²³ List se dijelio i u samoj Slavonskoj knjižari u Jurišićevoj ulici, koja je bila u vlasništvu obitelji Radić.²⁴

O prodaji i dostupnosti Narodnoga glasa izvan Zagreba ima vrlo malo podataka. U izvještaju Okružnoga komiteta KPH Lika za mjesec listopad obavještava se Centralni komitet KPH da je nekoliko primjeraka došlo do Ivana Dujmovića Brade, člana Izvršnog odbora HRSS, u Otočac i u neka sela perušičkoga kotara, ali da nije bilo nekih posebnih posljedica.²⁵ Slično je izvještavao i Okružni komitet KPH Bjelovar. U njegovu izvještaju spominje se »dolazak«

²⁰ Usp. *Narodni glas*, 20. listopada, 1945., »Ozna je sjajna«.

²¹ Usp. *Narodni glas*, 20. listopada, 1945., *Srbski demokrati o Hrvatskoj seljačkoj stranci*.

²² *Narodni glas*, 20. listopada, 1945., *Ostavka dra Šubašića*.

²³ Usp. *Nedjeljna Dalmacija*, 23. lipnja, 1991., U okovima komunizma. Dostupno je i sjećanje, mada samo usputnim osvrtom na samu činjenicu da je u tome sudjelovao, jednoga od onih pristalica stranke koji su raspačavali *Narodni glas*. Vidi *Zatvorenik*, br. 16, Djelo na vidjelo. Članak je potpisan inicijalima Z.K.

²⁴ Usp. AH, MUP, 010–37, kut. 14; Košutić Mira, kut. 15, Žunjević dr. Karlo.

²⁵ Usp. A ISP, CK SKH, Izvještaj OK KPH Lika, 5. studeni 1945.

O Ivanu Dujmoviću Bradi vidi Zdenko Radelić, »Izvršni odbor Hrvatske republikanske seljačke stranke i njegovi otpadnici (1945–1948)«, *Časopis za suvremenu povijest* 24, 1992., Zagreb, 59–81.

Narodnoga glasa i to najprije »slobodno«, a zatim, što je očito povezano s njegovom zabranom, putem »švercera« koji su ga krišom prodavali.²⁶

Međutim, vlasti su brzo reagirale, pa je već 23. listopada 1945. godine javni tužitelj grada Zagreba odredio privremenu zabranu raspačavanja lista. Ocijenio je da je sadržaj prvog broja u suprotnosti s nacionalnima i državnim interesima, jer je, kako je kazano, Narodni glas harangirao protiv stečevina narodno-oslobodilačke borbe, širio laži i klevete, izazivao nacionalnu mržnju i propagirao rad neprijatelja. Već sutradan, 24. listopada 1945. godine, u zgradi Sudbenog stola održana je rasprava u Okružnome narodnom sudu za grad Zagreb, a prisustvovali su joj u ime lista izdavač Marija Radić i glavni i odgovorni urednik Ivan Bernardić.

U svojem nastupu javni je tužitelj rekao da se već u uvodnom članku Marije Radić vidi zlonamjerna nakana da se prikaže javnosti kako se može unaprijed znati da će list biti zabranjen, kao da su vlasti već zabranile izdavanje sličnih novina. Upozorio je na to da je tvrdnja kako bi došlo do oslobođenja od okupatora i bez vojničkog sudjelovanja partizanskog pokreta izvrtanje istine i pokušaj umanjivanja važnosti oslobodilačke borbe. U činjenici da su u članku spomenuta samo tri naroda, a da nisu spomenuti Crnogorci i Makedonci, tužitelj je vidio namjeru da se negira njihova narodnost, što opet znači da je Narodni glas protiv ravnopravnosti i slobode tih dvaju naroda. Posebno se pozabavio riječju »oslobođenje« koja je stavljena u navodne znakove, a samo se oslobođenje uspoređuje s »oslobođenjem« od strane Petra Karadorđevića i dr. Ante Pavelića. Tužitelj je isto tako ukazao na tvrdnje da se narod guši pod terorom, rekavši da je to laž, jer je narod bez prisile i spontano išao u borbu. Tvrdnje kako nema ravnopravnosti i bratstva Hrvata i Srba, jer da su Srbi favorizirani, uza spominjanje diktature nad Hrvatima, što bi značilo, po tužitelju, da su Hrvati pod diktaturom Srba, označene su kao drska haranga. Dalje, tužitelj je istaknuo na inkriminiranost članka Predsjednik Hrvatske seljačke stranke dr. Vladko Maček, jer se u njemu hvali predsjednik HSS iako je pozivao na poslušnost ustaškoj vlasti, što je, po njegovu mišljenju, konačno, i dovelo do bijega s ustašama. Kao klevetu naveo je tužitelj tvrdnju da je Sovjetski Savez sklopio pakt o vječnom prijateljstvu s Njemačkom, a poznato je, ustvrdio je, da je postojao samo pakt o nenapadanju, »...a što je nešto posve drugo«. Članak o nestašici novca u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini ocijenjen je kao protivan stečevini bratstva i jedinstva. Ukazano je na njegovu neobjektivnost, jer se ne spominju federalne jedinice Crna Gora, Makedonija i Slovenija. Na osnovi svega navedenog, javni je tužitelj istaknuo da je bilo nužno izdati privremenu zabranu kako bi se spriječilo izazivanje i raspirivanje nacionalne mržnje.

U novinarskim izvještajima o tijeku rasprave uglavnom se ne spominju riječi obrane. Poznata je samo izjava Ivana Bernardića da smatra kako inkriminirani pasusi ne povređuju Zakon o tisku. Izdavač i urednik uložili su protiv odluke Okružna narodnog suda, kojom se potvrdilo rješenje javnog tužitelja o zabrani raspačavanja prvog broja Narodna glasa, priziv Vrhovnom sudu Hrvatske.²⁷

²⁶ Usp. A ISP, CK SKH, Izvještaj OK KPH Bjelovar, 5. studeni, 1945.

²⁷ Usp. *Vjesnik*, 25. listopada, 1945., Laži, klevete i harangiranje pod firmom »Hrvatske seljačke politike«; *Narodni list*, 26. listopada, 1945., Zbog laži i klevetanja zabranjeno raspačavanje »Narodnog glasa«.

Zabrana, barem glede prvog broja, nije postignula željeni učinak. Cijela naklada je već bila prodana.²⁸ U propagandnoj borbi, kada je samo tri tjedna ostalo do izbora za Ustavotvornu skupštinu, pojava Narodnoga glasa bio je jedan od najjačih udaraca upućenih protiv politike Komunističke partije koju je ona provodila kroz Narodnu frontu. U njoj je najznačajniju ulogu u Hrvatskoj, uza samu Komunističku partiju, imala HRSS, koja je imala privući seljačke glasove, zapravo glasove onih koji su prije rata glasovali za HSS. Zato je na optužbe i napade Narodnoga glasa u glasilu HRSS Slobodni dom reagirao sam predsjednik te stranke Franjo Gaži.

Odgovor pod naslovom *Mi i oni* predsjednik IO HRSS temeljio je uglavnom na citatima onih pripadnika vodstva HSS-a koji su potkraj rata ili neposredno nakon njega upućivali »izletnicima« riječi divljenja i pohvale zbog toga što su svojim sudjelovanjem u ustanku spasili ugled hrvatskog naroda i osvijetlili lice Hrvatskoj. Od konkretnih optužbi odbacio je prigovor o 30 kandidata, tvrdeći da HRSS izlazi na izbore sa 84 kandidata i da obnavlja svoje organizacije i vodstvo, ne dopuštajući sumnju u to da je HRSS nasljednik predratne HSS. Poimence je napao Jančikovića, Košutića, Šubašića, Šuteža i Radićevu kći Milicu Devčić Radić, ali se nije upustio u polemiku s optužbama Narodnog glasa o totalitarizmu, te je time izbjegao diskusiju o naravi nove vlasti i optužbama da je uvela diktaturu.²⁹

Osim odgovora Franje Gažija Slobodni je dom objavio više članaka svojih čitalaca u kojima se osuđuje pisanje Narodnoga glasa.³⁰

Dakako, optužbe i pitanja koja je otvorio Narodni glas uvelike su nadilazili okvire sukoba u stranci i uputili su na neke temeljne probleme. Skori izbori imali su odlučiti o daljnjoj sudbini naroda, države i režima. Zato su se napadima na Narodni glas priključili i drugi najviši predstavnici vlasti. Govor člana IO HRSS i ministra zdravlja u hrvatskoj vladi dr. Aleksandra Koharevića u *Garešnici Vjesnik* je objavio pod naslovom *Na velikom zboru u Garešnici ministar dr. Koharević osvrnuo se na tvrdnje »Narodnog glasa«, »Pastirskog pisma« i letka s potpisom Dra Krnjevića*. Koharević odbacuje tezu Narodnoga glasa da su na vlasti samo komunisti, jer on to nije, a da ima čak 5 članova HRSS u hrvatskoj vladi. Isto tako objavljen je *Govor ministra Savezne vlade i predsjednika Privrednog savjeta Andrije Hebranga*, koji je održao na mitingu u 6. rajonu u Zagrebu, u kojem je zaprijetio da će se suzbiti separatistički i šovinistički planovi koji izlaze iz kuhinje obitelji Radić.³¹

Vjesnik, dnevnik Narodne fronte Hrvatske, objavio je nepotpisani članak *Maček i njegova klika oko »Glasa« razgolitili su se do kraja*, u kojem je ostrim

²⁸ Usp. *Nedjeljnja Dalmacija*, 23. lipnja, 1991., »U okovima komunizma«.

²⁹ Usp. *Slobodni dom*, 24. listopada, 1945., *Mi i oni*.

³⁰ Usp. *Slobodni dom*, 31. listopada, 1945., *Stvarni dokazi a ne laži*; Isto, 7. studenoga, 1945., I njega su tako nazivali; Isto, »Selo Hlebine oštro osudilo bestidan napadaj mačekovske klike na predsjednika Izvršnog odbora HRSS Franju Gažija«; Isto, »Nove novine-stari posao«; Isto, 16. studenoga, 1945., »Narod im je najbolje odgovorio«.

³¹ Usp. *Vjesnik*, 25. listopada, 1945., *Na velikom zboru u Garešnici dr. Koharević osvrnuo se na tvrdnje »Narodnog glasa«, »pastirskog pisma« i letka s potpisom Dra Krnjevića*; *Govor ministra Savezne vlade i predsjednika Privrednog savjeta Andrije Hebranga*.

riječima napao »Mačekovu kliku«. Svrstana je u red otvorenih pomagača fašističkih okupatora i ustaša, jer je odvrćala narod od oslobodilačke borbe bojeći se, kako veli autor, s pravom, da će se narod i nje osloboditi. Od javnog se tužitelja zahtijeva da spriječi daljnju zlouporabu demokratskog zakona o tisku koji je, kako je rekao, moćno oružje istine u rukama naroda, ali ne smije služiti onima koji se zalažu za protivunarodne interese. Članak donosi optužbe za nedemokratskiost onih koji su vladali dvije godine u vrijeme Banovine Hrvatske, a da nisu davali socijalna prava, niti izveli agrarne reforme, nego su otvarali koncentracijske logore, da bi sada pozivali na demokraciju. Mačeka naziva »poglavnikom broj dva« i optužuje da nije dignuo glas protiv profašističke politike kada su se prije rata kovali u zvijezde Hitler i Mussolini. Na kraju se citira britanski list Times, za koji se naglašava da je konzervativan, kako bi se i njegovom konstatacijom pojačao dojam da se međunarodni položaj Jugoslavije sve više učvršćuje:

»Nema opozicije, koja bi mogla imati izgleda u uspjeh. U stvari nema drugog alternativnog programa. Opozicija prema Frontu došla je od strane vodja jedne ili dvije sakatih stranaka kao što su srpski demokrati gospodina Grola i nekolicine pristaša dra Mačeka iz Hrvatske seljačke stranke... Ne postavlja se pitanje, da li će Narodno-oslobodilački front pod vodstvom maršala Tita ostati na vlasti, već zašto će ostati i s kakvim rezultatima.«³²

Osim reakcija najviših članova vlasti i nepotpisanih tekstova, koji su bez dvojbe izražavali službena stajališta, u tisku su objavljeni i protesti građana pa je Narodni list u rubrici *Glas iz građanstva* objavio dva pisma. U oba se tvorcima Narodnoga glasa najprije podsjećaju kakva je bila demokracija u vrijeme kada su oni bili na vlasti, da bi odmah nakon toga iznijeli dva tada prevladavajuća stava koja su ipak bila u dubokoj suprotnosti jedan s drugim. Tako uzimaju upravo samo pisanje Narodnoga glasa kao dokaz na kakvom je stupnju demokracija u zemlji, da bi odmah zatim zahtijevali da se takvo pisanje zabrani.³³ To su bile i jedine objavljene reakcije građana. Vlast nije imala namjeru u polemiku uključiti obje ili, bolje rečeno, sve zainteresirane strane, pa je uskoro u javnosti nestao svaki spomen na sam slučaj, ali i na Narodni glas uopće.

Zanimljivo bi bilo vidjeti kakva je bila reakcija unutar same stranke na pisanje Narodnoga glasa. Najznačajniji je bio njegov utjecaj u vezi sa stavom da se izbori bojkotiraju, jer je svima bilo jasno da je to stav potpredsjednika inž. Augusta Košutića, ali i samog predsjednika dr. Vladka Mačeka.³⁴ Dr. Karlo Žunjević je u istrazi tvrdio da se na jednom od sastanaka najužeg vodstva okupljenog oko Šuteja, koji on neprecizno smješta na kraj rujna ili početak

³² Citirano prema *Vjesnik*, 25. listopada, 1945., Maček i njegova klika oko »Glasa« razgoltili su se do kraja.

³³ Usp. *Narodni list*, 25. listopada, 1945., Glas iz građanstva – Zar se može dopustiti, da netko provocira, laže i pljuje na ono, što je narodu sveto?; Isto, 27. listopada, 1945., Glas građanstva o »Narodnom glasu«.

³⁴ Usp. AH, MUP, 010–27, kut. 13, Politika predstavnika b/ivše – prim. Z.R./Hrvatske seljačke stranke; 010–37, kut. 14, Košutić inž. August; kut. 15, Šutej dr. Juraj; Žunjević dr. Karlo; Mirko Galić, *Politika u emigraciji*, Demokratska alternativa, Zagreb, Globus, 1984.

listopada, a vjerojatnije je da je održan potkraj listopada, govorilo i o Narodnom glasu.³⁵ Dr. Juraj Šutej je izrazio nezadovoljstvo listom, a napose Ivanom Bernardićem kao glavnim urednikom. Govorilo se o potrebi da se izdaje vlastiti list, a Šutej je izrazio mišljenje da bi ga izdavao konzorcij svih narodnih zastupnika. Međutim, s obzirom na kasniji razvoj događaja, to pitanje Šutej, koji je bio zadužen za financije, više nije spominjao.³⁶ Na kraju toga sastanka, koji je održan u Žunjevićevoj ordinaciji, kada je veći dio prvaka stranke otišao, došao je Bernardić. Prema Žunjevićem riječima rekao je da dolazi u ime Mire Košutić i Marije Radić te pitao prisutne zašto oni, kao narodni zastupnici, ne surađuju u Narodnom glasu. Uskoro je došlo između njega i dr. Tome Jančikovića, koji je čvrsto podržavao dr. Jurja Šuteja, do »izvjesne prepirke«, pa je Bernardić otišao neobavljena posla.³⁷ Na žalost, drugih podataka o prihvaćanju Narodnoga glasa među prvacima HSS-a nema.

Zabrana prodaje nije, međutim, demoralizirala pokretače Narodnog glasa. Oni su započeli rad na drugom broju, koji je bio završen potkraj listopada 1945. godine. Materijal tog broja, među ostalim, sadržavao je i prilog Ivana Bernardića u kojem je on napao sindikate zbog pritiska na radnike da se komunistički opredjeljuju.

»Taj članak bio je povod za zabranu lista. A zabranili su ga tipično komunistički. Stranice su već bile složene, tisak je trebao krenuti kad su radnici koji su se prije toga s nama jako dobro slagali, rekli – bili su natmureni, bilo ih je stid – da ne mogu dovršiti list. Nisu, zapravo, mogli kazati ni riječi obrazloženja, samo su prestali raditi, bilo im je jako neugodno.«³⁸

U vezi s tim događajem Vjesnik je 26. listopada 1945. donio vijest da su radnici Narodne tiskare na Kaptolu 25. listopada, prije tiskanja 2. broja Narodnoga glasa otišli ravnatelju i izjavili da neće tiskati taj list, jer da su uvidjeli da je reakcionaran i protiv naroda i stečevina narodnooslobodilačke borbe. Očito je, da su vlasti na radnike izvršile pritisak kako bi onemogućile izlaženje lista. Tomu je dokaz cjelokupno ozračje koje se stvorilo u javnosti da se novine zabrane. Optužbe da zlouporabljaju demokraciju i šire šovinizam, sama zabrana prvoga broja, činjenica da nije pronađena nijedna druga tiskara koja bi htjela preuzeti tiskanje drugog broja, slični slučajevi s Demokratijom, glasilom Demokratske stranke, u Srbiji, te gašenje po komunističku vlast benigne Pravde u Vinkovcima, u dovoljnoj mjeri govore o tome. Nema dvojbe da je zabrana svih neovisnih listova bila pokrenuta i inicirana od samog vrha komunističkih vlasti.

Bernardić je pokušao osigurati i pronaći neku drugu tiskaru da bi se dovršio drugi broj, ali nije uspio. Uskoro, nakon izbora, 13. studenoga 1945. godine, pred

³⁵ Moguće je da se o listu razgovaralo i prije njegova izlaska, jer su svi bili upoznati s time da će se izdavati. Međutim, to bi značilo da su kritičke opaske bile upućene na sam sastav redakcije, a ne i na njegovo pisanje. Usp. AH, MUP, 010–37, kut. 15, Žunjević dr. Karlo.

³⁶ Usp. AH, MUP, 010–37, kut. 15, Žunjević dr. Karlo.

Jasno je da je pitanje izdavanja stranačkih novina bilo povezano s prijavom stranke, t.j. njezinom legalizacijom, od čega se pod pritiskom Mačeka i Košutića odustalo.

³⁷ Isto.

³⁸ *Nedjeljna Dalmacija*, 23. lipnja 1991. godine, U okovima komunizma.

Radićevom knjižarom eksplodirala je eksplozivna naprava ili bomba. To je bio dovoljan razlog da je urednik, kao i ostali suradnici, odustao, pod dojmom takva uvjerljiva upozorenja, od daljnjih planova u svezi s Narodnim glasom.³⁹ Zbog eksplozije je provedena službena istraga. I samog urednika Ivana Bernardića posjetio je policajac, jer je postojala namjera da bude optužen da je on sam postavio eksploziv u knjižaru, na što mu je ovaj, po vlastitu svjedočanstvu, odgovorio:

»Ni Vi ni ja nismo budale. Oboje znamo da oružje imaju samo komunisti. Nemojte se ponašati tako glupo.«⁴⁰

Narodni glas, ipak, službeno nije bio zabranjen, ali mu je, kako je navedeno u jednom izvještaju javnog tužitelja za grad Zagreb, »daljnje izlaženje one-mogućeno«.⁴¹

Zaključak

Ukratko može se zaključiti:

– Narodni glas nastao je unutar osnovne struje u HSS-a koja je bila izraz kontinuiteta s politikom vodstva kakva se vodila u ratnom razdoblju i koja je bila pod posrednim utjecajem predsjednika dr. Vladka Mačeka i potpredsjednika inž. Augusta Košutića.

– Organizaciju, pisanje i izdavanje Narodnoga glasa pokrenula je grupa ljudi u kojoj su se nalazili Ivan Bernardić, Mira Košutić, inž. Branko Radić, Marija Radić i Božidar Sinković. Marija Radić bila je izdavač, Ivan Bernardić glavni i odgovorni urednik, Božidar Sinković korektor, dok je pokretač i organizator cijelog posla oko izdavanja lista bila Mira Košutić.

– Prvi, jedini, ali i zadnji broj Narodnoga glasa izašao je 20. listopada 1945. godine. Odlukom Okružnoga narodnog suda za grad Zagreb, 24. listopada 1945. godine, list je bio trajno zabranjen. Drugi je broj bio pripremljen, stranice

³⁹ Usp. AH, MUP, 010–37, kut. 14, Mira Košutić. Zanimljivo je da to nije bio prvi teroristički slučaj. Naime, već su 22. kolovoza 1945. godine u spomenutu knjižaru upali pripadnici Ujedinjenog saveza antifašističke omladine Hrvatske, u stvari skupina mladih komunisti ili njihovih simpatizera, i tada razbijali slike Stjepana Radića i Vladka Mačeka, čiju su sliku, štoviše, izrezali iz okvira. Isto tako, napali su i Bernardićevu kuću u Graberju u Zagrebu.

⁴⁰ *Nedjeljna Dalmacija*, 23. lipnja, 1991. godine, U okovima komunizma.

⁴¹ Usp. AH, Javno tužilaštvo Hrvatske, Izvještaj Javnog tužilaštva za grad Zagreb za listopad – prosinac 1946., 7. siječnja 1947. godine.

Kao posebnu zanimljivost ovdje ću spomenuti da su vlasti u Zagrebu na sam dan izbora, 11. studenoga, 1945. godine, izdale promičbeno-satirički list *Navodni glas čovječnosti, pravice i istine* – *Glasilo hrvatskog slobodnog smijeha*, koji je uredio Ivan Luča. Na četiri strane ismijavaju se dr. Vladko Maček, dr. Alojzije Stepinac, kralj Petar II Karađorđević, političari građanskih stranaka, ustaše i četnici. Osnovna teza Navodnoga glasa je da su svi oni, zapravo, jednaki, jer su reakcionari, špekulanti i šverceri(!?). Ono što je za ovu temu bitno, Navodni glas nema nikakve veze s Narodnim glasom, t.j. on se uopće ne spominje, znači nije objekt njegova podsmjehivanja. Njegova isključiva uloga bila je promičba u predizbornoj kampanji.

složene, ali je komunistička vlast prijetnjama spriječila njegovo tiskanje, nakon čega se Narodni glas gasi. Time nestaju jedine oporbene novine u razdoblju nakon 1945. godine u Hrvatskoj.

– Autori članaka bili su Ivan Bernardić i Marija Radić, a moguće je da su autori bili i Mira Košutić, te, dakako anonimno, inž. August Košutić.

– U Narodnom su glasu otvoreno i beskompromisno iskazani stavovi grupe oko Mire Košutić, što je značilo i stavovi vodstva stranke. Potpuno je odbačena suradnja sa režimom i bilo kakvo političko djelovanje ako se oni ne bi zasnivali na ravnopravnosti i punoj slobodi. Priznat je sam čin oslobođenja, a sve su druge promjene, koje je uvodila nova vlast, odbačene. Naglasak u rješavanju svih pitanja stavljen je u suodnos s punom suverennošću hrvatskog naroda, a putem slobodno izabranih predstavnika. Budući da je ocijenjeno kako ne postoje uvjeti za slobodne izbore, Narodni je glas pozvao na apstinenciju. Jasno je stavljeno do znanja da je vodstvo u potpunosti svjesno činjenice da je HRSS osnovan i kontroliran od strane Komunističke partije, čime se odvojio od HSS-a. U tom sklopu, što je izričito naglašeno, u Narodnom se glasu ukazuje da je jedini vođa stranke, a time i predstavnik hrvatskog naroda, dr. Vladko Maček, što je bila poruka upućena ne samo režimu i Izvršnom odboru HRSS već i dr. Ivanu Šubašiću, dr. Jurju Šuteju i ljudima oko njih.

– Takvo je pisanje bilo neprihvatljivo za režim. Njegovu nastojanju da u potpunosti kontrolira javno mnijenje, kako bi mogao provesti sve zamišljene revolucionarne promjene, Narodni je glas bio jedan od najvećih zapreka, a među sredstvima obavještanja u Hrvatskoj jedina. Zato ga je komunistička vlast zabranila i spriječila njegovo daljnje izlaženje.

S U M M A R Y

THE *NARODNI GLAS*, A VOICE OF THE OPPOSITION IN 1945

Narodni Glas was the only opposition newspaper in the post war Croatia. It was initiated and supported by the main-stream of the HSS party, led by V. Maček and A. Košutić, and its immediate founder was a group of people led by Košutić's wife Mira Košutić. The newspaper refused any cooperation with the Communist government and the policies which were not based on freedom and equality. It also disagreed with all novelties introduced by the regime. The newspaper insisted on the sovereignty of the Croatian people and the representation by freely elected officials. When it determined that free elections were not possible, Narodni Glas urged the populace to abstain. It strongly supported V. Maček which was a clear message to the party members willing to cooperate with the regime. Aware that the newspaper was the only voice of opposition, the regime successfully banned its publication.